

Moerasontwikkeling op voedselrijke grond

Verslag veldwerkplaats *Laagveen- en zeekleilandschap*

Biddinghuizen, 25 november 2009

Inleiders: Mennobart van Eerden (Rijkswaterstaat) en Ruben Kluit (Natuurmonumenten)

In waterrijk Nederland is rietmoeras een doel in veel natuurontwikkelingsprojecten. Riet komt in veel gevallen echter niet zomaar en ook het behoud van waterriet is geen vanzelfsprekendheid. Een natuurlijk waterpeil is niet voldoende. Tijdelijke drooglegging van het gebied kan regeneratie van riet op gang brengen, bleek op de veldwerkplaats Moerasontwikkeling op voedselrijke grond.

Na de aanleg van de Flevopolder werd massaal riet gezaaid. Op sommige plekken in de polder bleef riet staan. De bekendste plek is de Oostvaardersplassen, maar ook het Harderbroek vormt een interessant rietareaal. Maar in de polder en ook op veel plekken elders in Nederland, vindt oevererosie plaats, vertelt Mennobart van Eerden van Rijkswaterstaat. Daardoor vindt er geen uitbreiding plaats richting het water, maar is er juist een terugtrekend patroon te zien met wat restjes in de vorm van pollen riet. Ook verdroging is een factor die bijdraagt aan verdwijnen van riet. Hierdoor vindt houtopslag plaats en krijgen ook kruiden als bitterzoet en haagwinde een kans. Het riet valt en de vegetatie verandert richting een minder waardevolle situatie.

Rietmoeras bestaat overigens niet alleen uit riet, benadrukt Van Eerden. Vooral de combinatie van rietareaal met open water, ondiepe plassen, slikken etcetera, maken zo'n moerasgebied aantrekkelijk voor met name vogels. Een mooi voorbeeld is Oostvaardersplassen. Watervogels hebben wel een grote invloed op het riet. Veel herbivore watervogels als ganzen en zwanen eten 's zomers het rietblad en 's winters de rietwortels. Ook worden de rietmoerassen als slaapplek gebruikt, waarbij de dieren 's nachts nog flink tekeer gaan met begrazing van riet. Deze overnachtende ganzen komen in steeds hogere dichtheden voor.

Rusland

Een natuurlijk systeem dat wij als referentie zouden kunnen gebruiken en waar riet het heel goed doet, is Lake Peipsi in de Velikayadelta, op de grens van Rusland en Estland. Dit gebied heeft geen dammen en dijken en kent een heel dynamische situatie. Het riet groeit er heel goed en wordt zo'n drie meter hoog. Meer noordwaarts, waar een minder voedselrijke situatie is, wordt het riet 1,5 meter hoog. De grote schaal, de overgang van een rivier in een meer en de golfoploop geven deze dynamische situatie. Het gebied is hierdoor heel rijk aan watervogels. Iets noordelijker liggen uitgestrekte moerassen, waar het riet ook op erg diepe plekken groeit. Het blijkt dat het water daar in de loop van het seizoen uitzakt, waardoor het riet kan uitstoelen.

Dat is wat we in Nederland ook willen, geeft van Eerden aan. Maar waarom gaat dat in Lake Peipsi zo goed? Het gebied kent niet alleen een natuurlijke peilfluctuatie met laag peil in de zomer en hoog peil in de winter, er zijn ook grote fluctuaties door de jaren heen. Soms komen oevers helemaal droog te staan. Er volgt een drogere serie van jaren. In deze situatie kan het riet vanuit het bestaande bestand uitlopen.

Vergelijking met Nederland

Natuurontwikkeling vindt op kleine schaal plaats. Vaak worden flauwe taluds gemaakt van baggerspecie. Riet en lisdodde komen als pioniers tevoorschijn. Maar door de vaste waterpeilen ontstaan toch weer de harde randen, met alleen landriet en nauwelijks waterriet. Op een grote schaal, zoals in Lake Peipsi, heb je de nodige dynamiek wel. Hoe kun je die factoren ook gebruiken in kleinere terreinen? In Nederland is dat al eens gebeurd in de Oostvaardersplassen. Ook hier trok het riet zich snel terug. Toen is besloten het peil omlaag te zetten. Dat had een heel positief effect op steltlopers, maar voor het riet was het onvoldoende. Toen is er een andere maatregel genomen: tussen 1987 en 1991 is een deel van de Oostvaardersplassen drooggelegd. Eerst verschenen andere pioniers, later koloniseerde het riet vanuit de randen het drooggelegde gebied. Ganzen konden dit niet aanpakken, het was te droog. Zo ontstond 600 hectare nieuw riet. Het advies van Van Eerden is dan ook: als je rietmoeras dynamisch wilt houden, moet je het af en toe droog zetten.

Harderbroek

Beheerder Ruben Kluit van Natuurmonumenten vertelt hoe de ontwikkelingen van het

Harderbroek zijn gegaan. In 1973 is het gebied aangelegd en meteen ingezaaid met riet. Daarna heeft de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP) een natuurontwikkelingsplan gemaakt. Van 1981 tot 1997 was het gebied in beheer bij Staatsbosbeheer, sindsdien is Natuurmonumenten de beheerder.

In 2005 is het Plan Roerdomp gekomen. Een gebied van 87 hectare akkerbouwland is na uitmijning door een biologische boer omgevormd in rietmoeras.

RIJP en Staatsbosbeheer hielden altijd een constant peil aan, dat in de winter lager was ten behoeve van de rietsnijders. Natuurmonumenten heeft gekozen voor een natuurlijk waterpeil op basis van kwel, regen en verdamping. Er wordt geen water ingelaten. Zomers is het water laag, 's winters hoog.

In 1997 is de grauwe gans in het gebied gekomen. De beheerders waren daar toen nog blij mee. Al snel zagen ze echter een achteruitgang van de kritische soorten als roerdomp, porseleinhoen en bruine kiekendief. Ook was er een achteruitgang van de vitaliteit van het riet te zien, ganzen verergerden de degeneratie. Hele rietvelden gingen dood.

Plan Roerdomp

Het gebied van Plan Roerdomp had nog 3 hectare aan oude rietsloten. Van daaruit koloniseerde het riet dit gebied. Daarnaast is zaad van de grote lisdodde uitgezaaid. In de winter werd het peil hoog gehouden, in het voorjaar gaat het peil helemaal omlaag. Het gevolg was een pionierstadium met grote aantallen vogels (broedvogels, trekvogels, ganzen). Maar er was ook wilgenopslag en riet werd opgegeten. De lisdodde kiemde goed, maar ganzen trekken de plant eruit en eten de wortels op. Daarom is besloten een proef te houden met langdurige drooglegging. Tot nu toe met positief resultaat. Verder is een rietlandherstelproject gestart in het oude deel. Er zijn hoogteverschillen gemaakt om droge stukken te creëren. Tegelijkertijd wordt gewerkt aan herstel van de visstand en verwijdering van overtollige dijkjes, zodat een robuuster systeem ontstaat waar de vos moeilijker bij komt. Daarnaast is een waterwiel geplaatst, dat niet alleen water inlaat, maar ook vis.

Tot slot schetst Kluit nog een bijkomend probleem bij de ontwikkeling van een rietmoeras: de drie veehouders in de directe omgeving hebben enorm veel last van de ganzen die in het gebied overnachten en bij de boeren komen foerageren. Het gaat vooral om overzomerende ganzen. Tussen 2007 en 2009 is het aantal gestegen van 1000 naar 4500. Het verhalen van schade bij het Faunafonds verloopt moeizaam.

Een van de deelnemers vraagt zich af het nodig is om te blijven proberen om riet terug te krijgen. Is het niet goed als eens in kaart wordt gebracht wat er ontstaat als het riet niet blijft? Misschien is dit ook heel waardevol.

Mennobart van Eerden geeft aan dat moerasbos ook waardevol is, maar je moet dat wel zien in relatie tot de schaal van het terrein. Op grote schaal is het waardevol om er ook een moerasbos bij te hebben, maar op kleinere schaal streef je toch naar de openheid met rietareaal. De vogelwaarde op kleine schaal is in bos bijvoorbeeld gering. We streven dan liever naar de typische rietsoorten van laag Nederland, aldus Van Eerden.

Peilvakken

Is het verstandig om wel of niet peilvakken te houden? Het behouden van peilvakken vergemakkelijkt de keuze om een stuk droog te laten vallen. Als je het gebied in zijn geheel droog laat vallen, is het de vraag of soorten als de roerdomp later nog wel terugkeren. Bij meerdere peilvakken kun je een geschikt leefgebied behouden in de tussentijd. Ook grotere gebieden hebben deze mogelijkheid tot sturing nodig. Een

uitzondering is volgens Van Eerden een terrein met veel reliëf, maar in vlakke terreinen is compartimentering altijd aan te raden. Bovendien kan compartimentering ook helpen bij de sturing van de waterkwaliteit.

Een belangrijke les deze dag is dat riet geen stabiele situatie is. Het is een pionierstadium dat ofwel uitmondt in een moerasbos, ofwel uiteindelijk toch eindigt in open water. Alleen door rivierdynamiek, zoals beschreven in de situatie van Lake Peipsi, kan de ideale situatie voor riet opnieuw ontstaan. Aangezien we in Nederland de dynamiek hebben ingeperkt, zullen we zelf moeten ingrijpen om riet te behouden. In het Harderbroek wordt de dynamiek geregeld door kwel, neerslag en verdamping, maar in een natuurlijke situatie zijn andere factoren, zoals rivierdynamiek, van veel groter belang. Het gaat daarbij vooral om dynamiek over de jaren heen. Het is nog wel de vraag of in Nederland de natuurlijke situatie er ook zo uit zou zien. Zeker is in elk geval dat droogval minimaal drie jaar moet duren. Anders is het net ontwikkelde riet zo weer opgeruimd.

Veldbezoek

Het veldbezoek, normaal een belangrijk onderdeel van een veldwerkplaats, wordt in verband met de regen kort gehouden. We kijken vanaf de dijk naar het Harderbroek. Te zien is hoe banen gegraven zijn door het riet en met de grond slikplaten zijn aangebracht. Deze slikplaten helpen bij het verminderen van de golfslag. Het is voor de rietontwikkeling van belang dat deze slikplaten niet verder onder water komen te staan, anders worden ze begraasd door ganzen en is het kiemende riet snel weer verdwenen.

Dit stuk zal komende jaren droog komen te liggen. Deelnemers vragen zich af of dat technisch gezien wel mogelijk is, gezien de kweldruk. Kluit meent van wel. De hoogteverschillen zorgen ervoor dat in elk geval een deel helemaal droog zal vallen. Er ontstaat een discussie over de gevolgen van drooglegging voor de noordse woelmuis. Volgens de één zal de veldmuis het gebied koloniseren en is de noordse woelmuis zo weer weg, volgens anderen loopt dat niet zo'n vaart. "Geen soort om mee te experimenteren", meent de één. "Juist een soort waarmee dat wel kan", vindt de ander.

Ook het effect van waterkwaliteit op rietvorming is een discussiepunt.

Na een blik over de rietvelden (over het riet vliegen zilverreigers, in de verte in gebied Plan Roerdomp zijn tientallen kleine ganzen te zien), nemen we nog een kijkje aan de rand van Plan Roerdomp. Aan de overkant van het water groeit riet, maar vooral ook veel opslag van wilg. Er komen diverse methoden op om met deze opslag om te gaan. Eén ervan is het onder de waterlijn maaien van het riet (en de wilgen) in de winter. Het riet zal zich herstellen, de wilg rot weg. Een andere optie is begrazing tijdens de droogvalperiode. Alles zal dan kort gehouden worden. Het riet zal echter wel een wortelstelsel ontwikkelen, waardoor het uiteindelijk wel uitloopt en de wilgen niet. Een laatste optie is het wegzagen van de opslag alvorens de zaak weer onder water komt. Allemaal bruikbare ideeën, maar veel ervaring is er niet mee.

Ganzen

Binnen gaat de discussie verder, met name over de invloed van ganzen. Het inzaaien van lisdodde in Plan Roerdomp is gedaan met het idee dat riet zich makkelijker zou ontwikkelen vanuit een bestaande moerasvegetatie. Maar de lisdodde werd snel opgegeten door de ganzen. Het spannen van bijvoorbeeld gaas, helpt tegen vraat, maar is geen duurzame oplossing. Ganzen zullen altijd een probleem vormen voor rietontwikkeling. Ook als er vooral gefoerageerd wordt op landbouwgronden. Overdag

zitten de ganzen in het weiland, waar veel geschikter voedsel te vinden is, maar 's nachts tussen het riet. Dan zullen ze zich ook tegoed doen aan het minder geschikte riet. Niet het riet op het droge, maar wel aan de waterkant, waar ze het met water kunnen doorslikken.

Er komen diverse oplossingen op tafel om de problemen met ganzen bij de boeren te verminderen, maar voor het gebied zelf lijkt drooglegging toch de enige optie. Drooglegging heeft overigens ook positieve gevolgen voor het gehalte organische stof in de bodem. Meer hierover is te lezen in het Alterra-rapport 'Peilen op riet'.

Meer info:

- > Mennobart van Eerden, mennobart.van.eerden@rws.nl
- > Ruben Kluit, r.kluit@natuurmonumenten
- > 'Moerasvogels op peil. Deelrapport 1: Peilen op Riet' (2003), Alterra-rapport 828 .1, te downloaden op www.alterra.wur.nl > Publicaties

